

Endüslü Ebû İshâk el-İlbîrî ve Zühd Şiirleri

Andalusian Ebû İshâk el-İlbîrî and His Zuhd Poems

Kenan YENİCELİ

Dr., Recep Tayyip Erdoğan Anadolu İmam Hatip Lisesi Arapça Öğretmeni,
Niğde.

Dr., Recep Tayyip Erdogan Anatolian Imam Hatip High School Arabic
Teacher.

Nigde / Türkiye

kenanyeniceli@gmail.com ORCID: 0000-0002-2468-2072

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 16 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Temmuz / July 2022

DOI: 10.53683/gifad.1074831

Atıf / Citation: Yeniceli, Kenan. "Endüslü Ebû İshâk el-İlbîrî ve Zühd Şiirleri / Andalusian Ebû İshâk el-İlbîrî and His Zuhd Poems". *Gıfad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 11/22 (Temmuz/July 2022/2): 408-445

İntihal: Bu makale, özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Endüslü Ebû İshâk el-İlbîrî ve Zühd Şiirleri*

Öz

Bu araştırmanın konusu, ömrünün büyük bir kısmını Endülüs siyasî tarihinin kırılma dönemlerinden biri olan Mülûkü't-tavâif döneminde geçirmiş olan Ebû İshâk el-İlbîrî'nin hayatı ve zühd şiirleridir. Ebû İshâk el-İlbîrî'nin Endülüs zühd şiirinin gelişmesinde ve müstakil bir sanat haline getirilmesinde büyük katkısı olmuştur. el-İlbîrî, edebiyat tarihçileri tarafından Arap edebiyatında zühd türü kasideler nazmetmede en büyük otoritelerden biri olarak kabul edilmiştir. Zâhid bir kişiliğe sahip olan el-İlbîrî, fıkıh ve hadis alanında âlim bir zat olup Endülüs idari teşkilatında farklı görevler de üstlenmiştir. el-İlbîrî'nin dîvânında başta zühd olmak üzere mersiye, medih, fahr, hiciv gibi çeşitli konulara ait şiirler bulunmakla birlikte o, edebî çevreler tarafından daha çok söylemiş olduğu zühd temalı şiirleri ile tanınmıştır. Dünya hayatının fâniliği, ihtiyarlık, ölüm, nefsi kınama, günahlardan pişmanlık, töbe, Allah'ın rahmetini ümit etme, kabirlerden ve geçmiş milletlerden ibret alma, ahiret hayatı, takva, ibadet ve ilme teşvik etme gibi konular el-İlbîrî'nin zühd temalı şiirlerinde en çok değinilen hususları oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap dili, Endülüs, Ebû İshâk el-İlbîrî, Şiir, Zühd.

Abstract

The subject of this research is the life and ascetic poems of Ebû İshâk Al-İlbîrî, who spent most of his life in the period of Muluku't-tawaif, one of the breaking periods of Andalusian political history. Ebû İshâk Al-İlbîrî had a great contribution in the development of Andalusian ascetic poetry and making it an independent art. Al-İlbîrî had been accepted by literary historians as one of the greatest authorities in writing ascetic odes in Arabic literature. Al-İlbîrî, who has an ascetic personality, is a scholar in the field of fiqh and hadith, and he also took on different duties in the Andalusian administrative organization. Although there are poems on various subjects such as piety, elegy, praise meth, self-praise, and satire in Al-İlbîrî's dîwân, he is mostly known by the literary circles for his piety-themed poems. The finiteness of worldly life, old age, death, self-condemnation, regret for sins, repentance, hoping for the mercy of God, taking lessons from the graves and past nations, the life of the hereafter, taqwa, encouraging worship and knowledge have been constituted the most mentioned issues in Al-İlbîrî's ascetic poems.

* Bu çalışma "Endüslü Ebû İshâk el-İlbîrî ve Dîvânı" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This study has been prepared based on the doctoral thesis titled "The Andalusian Abu Ishak al-İlbîrî and his Divan".

Keywords: *The Arabic language, Andalusia, Ebû İshâk Al-İlbîrî, Poetry, Asceticism.*

Extended Summary

Andalusia is the name of the geography that played an important role in the transfer of Islamic civilization to the West. Muslims built a great and dazzling civilization in Andalusia during their domination, which lasted for nearly eight centuries. Andalusian civilization in a time period when the West lived in the Middle Ages; in addition to being the carrier of science, culture, art and literature, it has also become a lamp that illuminates its surroundings with the light it receives from them. This civilization, which was formed by the tolerance of the followers of more than one ethnicity and religion under the leadership of Muslims, has become the center of attraction of the West and the East.

Undoubtedly, literature has been one of the main elements of the Andalusian civilization. The Arabs, under the influence of the extraordinary natural beauties of this new geography they migrated, have revealed many unique examples of poetry that exists in their nature in these lands. They contributed to ancient Arabic poetry by developing different types of poetry such as muwassah and zajal, in addition to reciting poetry in all of the poetry themes such as ghazal, medih, satire, elegy, fahr, zuhd, which are common poetry types in the East.

One of the most important themes of Arabic poetry was the poetry of asceticism, whose roots date back to the pre-Islamic period of Ignorance. Andalusian poets wrote poems that did not lag behind their colleagues in the East in the field of asceticism, and sometimes even surpassed them. Many poets in Andalusia sang poetry in the field of asceticism. One of them is Ebû İshâk Al-İlbîrî, who was not only one of the most important ascetic poets of his time, but also influenced the ascetic poetry that developed in Andalusia in the following periods and was a source of inspiration for many poets who came after him in the field of asceticism.

The historical period in which the poet lived is one of the breaking periods in the political history of Andalusia and has an unstable appearance from a political point of view. Despite many political and social negativities in Andalusia during this period, Arabic language and poetry experienced one of the peak periods in this process. Ebû İshâk Al-İlbîrî, who has an ascetic personality, was interested in fiqh and hadith, and most of them wrote poems with the theme of asceticism. Al-İlbîrî was introduced to

poetry at an early age by narrating his teacher's poems. The poet is accepted by literary circles as one of the important figures of Andalusian literature. In addition to his personal characteristics, the political and social conditions of the period in which he lived were influential in the poet's reciting ascetic poems. The content of the poetry of asceticism, which mostly has a quality of guidance, advice and wisdom; in general, he created topics such as abandoning the adornments of the ephemeral world, encouraging people to serve God with righteous deeds, taking lessons from previous tribes and nations, death and the life of the hereafter. With his zuhd-themed poems, Ebû İshâk el-İlbîrî both reminded those who pursue the worldly life of the transience of the world and the hereafter, and encouraged them to worship God in line with the purposes of creation. His poems have been a relief for those whose hearts are narrowed by the troubles they have been through, and a warning for those who are indulged in the pleasures of the world.

Al-İlbîrî's poems have received the attention and importance they deserve in terms of being widespread and narrated among people. His poems were not only limited to Granada, where he spent most of his life, but also circulated in other cities of Andalusia, even in different geographies of the Islamic world, beyond Andalusia. The information that his poems were narrated in the city of Shilb in Andalusia and in Egypt are mentioned by the main sources. In addition, the fact that Andalusians are passionate about memorizing Al-İlbîrî's poems is among the recorded information on this issue. Some teachers even encouraged their students to memorize Al-İlbîrî's poems due to the literary quality and importance of his poetry.

The masses addressed by Al-İlbîrî's zuhd poems, which he wrote with a great literary talent, have distinguished the poet's language as fluency, simplicity, clarity and avoiding the use of garib words, since they represent the general society. In addition, since many of his poems contain aims such as guiding people, giving them advice and giving advice, the language of his poem is similar to the language used by preachers and orators. The reflection of this language in his odes, which are on a line between poetry and prose, is clearly seen by the use of easy words that are known by everyone.

At the beginning of the issues that make Al-İlbîrî's ascetic poems effective in the eyes of his addressees, comes the lofty values that he has taken in words and meaning from the Qur'an and hadith, which are the main sources of the religion of Islam. Al-İlbîrî recited many poems inspired by the Qur'an and hadith in terms of wording and meaning. This situation

has added beauty and richness to his style by making the poet's expression strong in his ascetic poems, which have a religious character.

Giriş

Ebû İshâk el-İlbîrî'nin hayatını geçirdiği dönem Endülüs tarihi açısından oldukça önemlidir. el-İlbîrî, Endülüs siyasî tarihinin kritik süreçleri olan her biri diğerinden farklı üç ayrı siyasî dönemi yaşamıştır. İlk olarak el-Hâcib Muhammed b. Ebî Âmir (ö. 392/1002) ile başlayıp oğulları ile devam eden ve otuz yıldan fazla süren Âmirîler Dönemi'ni (976-1008), Emevî Hilafeti'nin yıkılmasıyla sonuçlanan ikinci "Büyük Fitne" (1009-1031) sürecini ve bu dönemin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve Endülüs tarihinde "Mülûkü't-Tavâif" olarak adlandırılan (1031-1090) dönemi idrak etmiştir.

Ebû İshâk el-İlbîrî'nin yaşadığı bu tarihi dönemler, Endülüs tarihçileri tarafından çoğunlukla kaos ve düzensizlikle nitelenmekte olup politik açıdan istikrarsız bir görünümündedir. Zira bu süreçlerde Endülüslüler siyasî tarihlerinde ve sosyal hayatlarında pek çok hadiseye tanık olmuşlar ve önemli değişimleri yaşamışlardır. Tarihi kaynaklarda belirtildiği üzere Endülüs'te Mülûkü't-tavâif döneminde, Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılmasından sonra irili ufaklı yirmi civarında emirlik kurulmuştur. Bu emirlikleri idare eden yöneticiler; lüks saraylar inşa etme, eğlence, ilim ve edebiyat meclisleri oluşturma, şarkıcı kadınlar ve cariyeler edinme gibi hususlarda âdeta birbirleriyle yarışa girmişlerdir. Bu dönemde Endülüs'te şarkı, dans, musikî, içki ve israf gibi birtakım olumsuzlukların giderek arttığı ve insanların dinî değerlerden uzaklaşmaya başladığı Endülüs tarihi ile ilgili bilgileri aktaran temel kaynaklarda zikredilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak toplumun belli kesimlerinde bütün bu yaşanan olumsuzluklara karşı bir tepki oluşmaya başlamıştır. Fakîh, âlim ve şairler söylemiş oldukları zühd şiirleriyle bu kesimlerin âdeta sesi olmuşlardır. Ebû İshâk el-İlbîrî bu süreçte irşâd, vaaz ve nasihat niteliğinde anlamlar içeren şiirler söylemek suretiyle toplumun ıslahı için gayret gösteren zühd şairlerinin başında gelmektedir.

1. Ebû İshâk el-İlbîrî'nin Hayatı

1.1. Adı ve Künyesi

Şairin adı kaynaklarda İbrâhîm b. Mes'ûd b. Sa'îd et-Tüçîbî olarak geçmektedir.¹ Diğer kaynaklardan farklı olarak İbnü'l-Ebbâr (ö. 658/1260),

¹ Ebû'l-Fazl 'İyâz b. Mûsâ b. 'İyâz el-Yahsubî el-Kâdî 'İyâz, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rîfeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Sa'îd Ahmed A'râb, (Fas: Matba'atu Fudâle, 1983), 8/162;

dedesinin adını سعد (Sa'd) olarak vermiştir.² Künyesi Ebû İshâk olup el-İlbîrî olarak tanınmaktadır.³

Ebû İshâk el-İlbîrî'nin kabile nisbesi et-Tücîbî, coğrafi nisbesi ise doğduğu yer olan Endülü'sün güneyinde yer alan İlbîre'ye nispetle el-İlbîrî'dir.⁴ Buna göre nesebi ve künyesiyle birlikte şairin tam adı, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mes'ûd b. Sa'îd et-Tücîbî el-İlbîrî'dir.

1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Tabakât ve terâcim kitaplarının müellifleri Ebû İshâk el-İlbîrî'yi Hısnü'l-'Ukâb'a, İlbîre'ye ve Gırnata'ya nisbet etmişlerdir.⁵ İbn Sa'îd el-Mağribî (ö. 685/1286), şairin Hısnü'l-'Ukâb'dan olup isminin Gırnata'da meşhur olduğunu kaydetmektedir.⁶ Ebû İshâk el-İlbîrî'nin *Dîvân*'ını tahkik eden Muhammed Rıdvân ed-Dâye de aynı doğrultuda, el-İlbîrî'nin Hısnü'l-'Ukâb ehlinden olup burada doğduğunu zikretmektedir.⁷ Şevkî Dayf da şairin İlbîre civarında yer alan Hısnü'l-'Ukâb ehlinden olduğunu söylemektedir.⁸ Abdülmün'im el-Himyerî (ö. 727/1327), şairin İlbîre ehlinden olduğunu söylemektedir.⁹ İbnü'l-Ebbâr ise Ebû İshâk el-İlbîrî'nin Gırnata ehlinden olduğunu nakletmektedir.¹⁰ ez-Zehebî (ö. 748/1348) de

Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ b. 'Amîre ed-Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis fi târîhi ricâli ehlî'l-Endelüs*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî, (Kahire ve Lübnan: Dâru'l-Kitâbî'l-Mısırî ve Dâru'l-Kitâbî'l-Lübnânî, 1989), 1/274; Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Mûsâ b. Muhammed b. 'Abdilmelik b. Sa'îd el-Mağribî, *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*, thk. Şevkî Dayf, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1955), 2/132; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Lübnan: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'îm, 1986), 1/73.

² Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh el-Kudâî İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-kitâbî's-sıla*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ruf, (Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2011), 1/247; Emilio Garsía Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs ve'l-Mütenebbî*, Arapçaya çev. et-Tâhir Ahmed Mekkî, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2004), 110.

³ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-kitâbî's-sıla*, 1/247.

⁴ Muhammed Hasen Kacce, *Mahattât Endelüsiyye dirâsât fi't-târîh ve'l-edebe ve'l-fenni'l-Endelüsî*, (Cidde: ed-Dâru's-Su'ûdiyye, 1985), 156; Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs*, 87; Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *Fi'l-Edebi'l-Endelüsî*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2000), 85; Muhammed Süveysî, "Ebû İshâk el-İlbîrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/170.

⁵ Ebû İshâk el-İlbîrî el-Endelüsî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî el-Endelüsî*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1991), 7.

⁶ İbn Sa'îd el-Mağribî, *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*, 2/132.

⁷ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 7.

⁸ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî 'asru'd-düvel ve'l-imârâti'l-Endelüs-*, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1989), 353.

⁹ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh b. 'Abdilmün'im el-Himyerî, *er-Ravzû'l-mî'târ fi haberî'l-aktâr*, thk. İhsân 'Abbâs, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1984), 28.

¹⁰ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-kitâbî's-sıla*, 1/247.

Târîhu'l-İslâm adlı eserinde, Ebû İshâk el-İlbîrî'nin Gırnata ehlinden olup el-İlbîrî olarak tanındığını aktarmaktadır.¹¹

Şairin Hısnü'l-'Ukâb, İlbîre ve Gırnata gibi üç farklı yere nisbet edilmesi her ne kadar bir belirsizliğe işaret ediyormuş gibi görünse de aslında bu yerler arasında uzun mesafeler olmayıp bunların hepsi, İlbîre olarak adlandırılan tek bir bölgenin içinde yer almaktadır.¹² el-İlbîrî, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz yerlerin her birinde kısa veya uzun bir zaman ikamet etmiş olup hayatının bir kısmını buralarda geçirmiştir.¹³ Bütün bunlarla birlikte meşhur olan görüş, şairin İlbîre'ye nisbet edilmesidir. Bu yüzden doğduğu şehre nisbetle el-İlbîrî olarak lakaplandırılmıştır.¹⁴

el-İlbîrî'nin hayatını konu edinen tabakât ve terâcim kitapları doğum tarihini tam olarak tespit edememişlerdir. Bununla birlikte kaynaklar, onun 399/1008 yılında vefat eden İbn Ebû Zemenîn'den ders aldığını, hadis rivâyet edip hocasının kitapları ve şiirlerini rivâyet ettiğini nakletmektedir.¹⁵ Bu durumdan hareketle çağdaş araştırmacılardan biri olan *Mevsû'atü şu'arâi'l-Endelüs* adlı eserin müellifi, el-İlbîrî'nin meşhur Tücb kabilesine mensup asil bir Arap aileden h. IV. yüzyılın son çeyreğinin başlarında doğmuş olabileceğine ihtimal vermektedir.¹⁶ el-İlbîrî'nin dîvânunun muhakkiki Muhammed Rıdvân ed-Dâye de aynı doğrultuda şairin doğum tarihi olarak h. 375 yılını kaydetmektedir.¹⁷ Bazı araştırmacılar ise el-İlbîrî'nin h. IV. yüzyılın sonlarında doğduğunu söylemektedir.¹⁸ İspanyol şarkiyatçı Gómez ise el-İlbîrî'nin m. X. yüzyılın sonları olan 990 yılında doğduğunu varsaymaktadır.¹⁹

Yukarıda bilgiler doğrultusunda her ne kadar Ebû İshâk el-İlbîrî'nin

¹¹ Şemsüddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ruf, (Beyrut: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 2003), 10/127.

¹² 'Abdurrahmân b. Osman b. 'Abdilazîz el-Hüleyl, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû* (Riyad: Câmîati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, Külliyyetü'l-Lügati'l-Arabiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1407/1987), 47.

¹³ el-Hüleyl, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, 47.

¹⁴ Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs*, 87; Kacce, *Mahattât Endelüsiyye*, 156; el-Hüleyl, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, 47.

¹⁵ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-kitâbi's-sıla*, 1/247; Süveysî, "Ebû İshâk el-İlbîrî", 10/170.

¹⁶ 'Abdülhakîm el-Vâilî, *Mevsû'atü şu'arâi'l-Endelüs*, (Ürdün: Dâru Üsâme li'n-Neşr ve't-Tevzî', ts.), 21.

¹⁷ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 8.

¹⁸ Kacce, *Mahattât Endelüsiyye*, 156.

¹⁹ Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs*, 87.

doğum tarihiyle ilgili net bir tarih ortaya çıkmamış olsa da hocasının ölüm tarihinden hareketle şairin doğum tarihi olarak h. IV. yüzyılın son çeyreği öne çıkmaktadır. Kaynakların hepsi el-İlbîrî'nin, İbn Ebû Zemenîn'den ders aldığı ve onun kitaplarını rivâyet ettiği noktasında ittifak etmektedir. İbn Ebû Zemenîn'in de 399/1008 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Bu durum, el-İlbîrî'nin on yaşından daha küçük bir yaşta hocasının ders halkasına gelemeyeceği ve onun kitaplarını rivâyet edemeyeceği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda el-İlbîrî'nin h. 390 yılından önce doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.²⁰

1.3. Nesebi

Ebû İshâk el-İlbîrî, Yemen asıllı Tüçîb kabilesindedir.²¹ Benî Tüçîb, Yemen asıllı Kinde kabilesinin önemli kollarından Benî Sekûn'a mensup olan Eşres b. Şebîb b. Sekûn'un, 'Adî ve Sa'd adlı iki oğlunun soyundan gelir.²² Tüçîb kabilesi, Yemen'in Hadramut bölgesinin merkezinde yaşamaktaydı. Daha sonra Mısır'ın fethine katılmak amacıyla oraya intikal etmişlerdir. Mısır'da kendi isimleriyle bilinen bir bölgeleri bulunmaktaydı.²³

Kuzey Afrika ve Endülüs fetihlerine katılan Benî Tüçîb'in Endülüs'te, Mısır'dan daha etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Kabilenin liderlerinden bazıları fetihlerden itibaren kumandanlık, kadılık ve valilik görevlerinde bulundular. Mülûküt't-tavâif döneminde kabilenin iki kolundan Benî Hâşim Sarakusta'da, Benî Sumâdîh ise Meriyye'de emirlik kurdu.²⁴ Endülüs'te Tüçîbîler'in büyük bir kısmı genellikle Sarakusta, Daravka ve Kal'atü Eyyûb bölgelerinde meskûndular.²⁵ Tüçîb kabilesine mensup az bir topluluk ise İlbîre'de ikamet etmekteydi.²⁶ Bu noktada Ömer Ferrûh, el-İlbîrî'nin ailesinin aslının Sarakusta'dan olduğunu belirtmektedir.²⁷

1.4. Yetiştirilmesi

²⁰ el-Hüylel, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, 53.

²¹ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî -el-cüz'ü'r-râbi' el-edebü fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs-*, (Kahire: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984), 572; el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 8; el-Vâilî, *Mevsû'atü şu'arâi'l-Endelüs*, 21.

²² Şihâbüddîn Ebî 'Abdillâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 2/16.

²³ el-Hüylel, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, 51.

²⁴ Nadir Özkuyumcu, "Tüçîb (Benî Tüçîb)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/457.

²⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endelüsî, *Cemheretü ensâbi'l-'Arab*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1962), 430.

²⁶ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 8.

²⁷ Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 572.

Ebû İshâk el-İlbîrî, Hısnü'l-'Ukâb'da ilk tahsilini bitirdikten sonra İlbîre'ye intikal etmiştir. Lakin neden İlbîre'ye taşındığı hususundaki bilgiler net değildir. Muhtemelen ilk gençlik yıllarında İlbîrî'de bulunan bazı akrabalarının gözetimi altında ilim tahsil etmek amacıyla ya da başka bir sebepten dolayı ailesiyle birlikte İlbîre'ye göç etmiş ve buraya yerleşmiştir.²⁸

Ebû İshâk el-İlbîrî'nin hayatını konu edinen eserler, onun nasıl bir eğitim aldığı hususunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Muhtemelen o da yaşadığı sırada Endülüslülerin eğitim alanında ilk aşamayı oluşturan yazı yazma, Kur'ân okuma, sarf ve nahiv, şiir rivâyeti gibi alanlarda eğitim görmüş olmalıdır. O dönemde yüksek eğitim alanında Kur'ân tefsiri, dini ilimlerin eğitimi, felsefe, Arap dili, şiir, tarih ve coğrafya gibi sahalarda eğitim yapılmaktaydı.²⁹ Şiirlerinde kullandığı dil, Kur'ân ve hadislerden esinlenerek nazmettiği birtakım şiirlerinde de görüldüğü üzere şairin Arap dili başta olmak üzere, Kur'ân ve hadis ilimleri ile ilgili iyi bir eğitim aldığını ortaya koymaktadır.

İlbîre'ye yerleştikten sonra burada âlimlerle karşılaşmış onlardan dersler almıştır. Bu dersler sayesinde ilmi artmış ve âlimlerden rivâyetlerde bulunmuştur. Şer'î ilimler sahasında engin bilgi sahibi olduktan sonra fıkıh ve Kur'ân kıraatleri alanlarında meşhur olmuştur.³⁰ İlbîre'de şairin şahsiyeti oluşmuş, arkadaşları ve akranları arasında temâyüz ederek ilk şiirlerini onların arasında söylemiştir. Önceden onların yanında öne çıkan bir fakih olarak bilindiği gibi artık şiiriyle de tanınır hale gelmiştir.³¹

İlbîre şehrinin h. V. yüzyılın başlarında harap olmasıyla Ebû İshâk el-İlbîrî de ailesiyle birlikte Gırnata'ya taşınıp orada yaşamaya başlamıştır.³² el-İlbîrî'nin tam olarak hangi tarihte Gırnata'ya intikal ettiğine dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Burada hocası İbn Ebû Zemenîn'in kitaplarını ilim talebelerine anlatmaya devam etmiştir.³³

Gırnata'ya göç etmesi âlimlerle görüşmesi, ilim talebeleri ve fakihler arasında bir konum edinmesi açısından bir fırsat olmuştur. Gırnata'da

²⁸ Mirğanî et-Tâhir Ahmed el-Fekkî, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, (Sudan: Câmiatu Ümmü Durmân el-İslâmiyye, Külliyyetü'l-Luğatî'l-'Arabîyye, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 3.

²⁹ Ali 'Abdülazîm, *Dîvânu İbn Zeydün ve resâiluhu*, (Kahire: Nahdatu Mısır lî't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1957), 24; el-Fekkî, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, 9.

³⁰ el-Fekkî, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, 3.

³¹ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 9.

³² Kacce, *Mahattât Endelüsiyye*, 156; el-Hüylel, *Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, 48; Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs*, 88; ed-Dâye, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 8-9.

³³ Dayf, *Târîhu'l-'edebi'l-'Arabî*, 353.

ikameti esnasında dostları, talebeleri, şiirinin okuyucu ve dinleyicileri artmıştır. İnsanlar, onun şiirlerini okumaya ve takip etmeye başlamıştır.³⁴ el-İlbîrî'nin ilmî tedrisatının tamamını İlbîre ve Gırnata'da yaptığı anlaşılmaktadır. Zira el-İlbîrî'nin hayatından bahseden temel kaynaklarda onun başka yerlere ilim yolculuğu yaptığına dair herhangi bir malumata rastlanmamıştır.

Gırnata'da, Bâdîs b. Habbûs ez-Zîrî (ö. 466/1073) zamanında kadılık görevini üstlenen Ebü'l-Hasen Ali b. Tevbe'nin yanında kısa sayılamayacak bir süre kâtip olarak çalışmıştır.³⁵ Endülüs'te kâtipler herkesin nazarında makam ve itibar olarak kadı ve fakîhlerin konumundan aşağı olmayan saygın bir konuma sahip olmuşlardır. Hükümdarın devlet işlerinin idaresinde kendine yardım edecek bir kâtibe olan ihtiyacı, iyilik ve güzelliklerini metheden bir şaire olan ihtiyacından daha fazla olmuştur. Bu yüzden Endülüs'te kâtipler çoğu zaman siyaseti bilen devlet adamları olmuştur.³⁶

Ebû İshâk el-İlbîrî, h. 429 senesinde Kâdî Ebü'l-Hasen Ali b. Tevbe'nin, Meriyye Emîri Züheyr el-Âmirî'nin Meriyye şehrinde bulunan sarayına yapmış olduğu bir elçilik seyahatinde Ali b. Tevbe'ye refakat etmiştir. Bu seyahatte Ali b. Tevbe ile beraber Züheyr el-Âmirî'nin kâtibi olan Ebû Ca'fer Ahmed b. 'Abbâs b. Ebî Zekeriyâ el-Ensârî ile görüşmüştür.³⁷ 429/1038 yılında yapılan bu seyahatte el-İlbîrî'nin hangi görevi üstlendiği hakkında kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır.³⁸ Fakat Ali b. Tevbe'nin devlet teşkilatı içinde bir kadıdan daha çok vezirin yaptığı işlere benzeyen görevler yürütmekte olduğu ifade edilmektedir.³⁹

Kâdî Ali b. Tevbe vefat edene kadar el-İlbîrî onun yanında kâtiplik görevine devam etmiştir. Zîrîlerin emiri Bâdîs b. Habbûs'un veziri olan Yahudi Samuel b. Nağrîle'nin (ö. 448/1056) ölümü üzerine h. 448 yılında yerine oğlu Yûsuf geçti.⁴⁰ Bu süreçte Ebû İshâk el-İlbîrî, Gırnata sarayında

³⁴ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 7-9.

³⁵ Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 353; Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs*, 88; Kacce, *Mahattât Endelüsiyye*, 156.

³⁶ Fâyiz 'Abdunnebî Fellâh el-Kaysî, *Edebü'r-resâil fi'l-Endelüs fi'l-karni'l-hâmisi'l-hicrî*, (Amman: Dâru'l-Beşîr, 1989), 42.

³⁷ Kacce, *Mahattât Endelüsiyye*, 156; el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 9; Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs*, 88

³⁸ Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs*, 89.

³⁹ Kacce, *Mahattât Endelüsiyye*, 156.

⁴⁰ Kacce, *Mahattât Endelüsiyye*, 157.

sürekli bir şekilde artan Yahudi nüfuzundan hissettiği rahatsızlığı ve bu vezire karşı bastırılmış duygularını açıklamaya başladı. Bütün bunların sonucunda el-İlbîrî Yahudi vezirin baskısı altında, Zîrî hanedanı Bâdîs b. Habbûs ez-Zîrî tarafından Gırnata'dan sürgüne gönderilmiştir. Bunun üzerine el-İlbîrî, Gırnata'yı terk ederek harap olan İlbîre şehrinin kenar mahallerinden biri olan Râbitatu'l-'Ukâb'a yerleşmiştir.⁴¹

Gırnata'dan çıkarılıp sürgüne gönderildiğinde, Bâdîs b. Habbûs ez-Zîrî'nin Yahudileri kendisine yaklaştırma siyasetini eleştirmesinden dolayı ondan gelebilecek bir cezaya karşı kendini koruyacak bir sığınak olarak Râbitatu'l-'Ukâb'ı görüp oraya yerleşmiş⁴² ve buraya geliş sebebini kasidelerinin birinde şöyle ifade etmiştir [Mütekârib]:

أَلِفْتُ الْعُقَابَ حِذَارَ الْعُقَابِ وَعَمْتُ الْمَوَارِدَ خَوْفَ الدِّتَابِ⁴³

Cezadan sakındığım için el-'Ukâb'ı sevdim. Kurtların korkusundan (susadığım halde) pınarları terk ettim.

1.5. Vefatı

İlbîrî'nin doğum tarihiyle ilgili temel eserlerde net bir tarih kaydedilmediği gibi aynı durum ölüm tarihi için de söz konusudur. Erken dönem müelliflerinden biri olan İbnü'l-Ebbâr, el-İlbîrî'nin vefat tarihini yaklaşık olarak h. 460 olarak kaydetmiştir.⁴⁴ Şevkî Dayf de aynı doğrultuda el-İlbîrî'nin yaklaşık h. 460 yılında, 90 yaşında vefat ettiğini zikretmiştir.⁴⁵ *Dîvân*'ın muhakkiki ed-Dâye de takriben 460/1068 yılında vefat ettiğini söylemektedir.⁴⁶ Aralarında Gómez ve Muhammed Süveysî'nin de yer aldığı bir grup araştırmacı ise diğerlerinden farklı olarak el-İlbîrî'nin vefat tarihi olarak 459/1067 yılını vermektedir.⁴⁷ Bazı araştırmacılar, el-İlbîrî'nin 459/1067 senesinin sonunda vefat ettiğini söylerken diğerleri de onun

⁴¹ İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*, 2/132; Kacce, *Mahattât Endelüsiyye*, 157; 'Abdülvehhâb b. Mansûr, *Alânu'l-Mağribi'l-'Arabî*, (Fas: el-Matba'atu'l-Melekiyye, 1979), 1/49; Gómez, *Ma'a şu'arâi'l-Endelüs*, 90.

⁴² el-Hüleyl, *Ebü İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*, 49.

⁴³ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 72.

⁴⁴ İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilê li-kitâbi's-sıla*, 1/248.

⁴⁵ Dayf, *Târîhu'l-'edebi'l-'Arabî*, 354.

⁴⁶ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 11.

⁴⁷ Gómez, *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs*, 91; Süveysî, "Ebü İshâk el-İlbîrî", 10/170.

460/1068 civarında öldüğünü kaydetmektedir.⁴⁸ 9 Safer 459/30 Aralık 1066'da Gırnata'da Yahudilere karşı ortaya çıkan isyan hareketinden kısa bir süre sonra ilerlemiş bir yaşta vefat ettiği de aktarılan bilgiler arasında yer almaktadır.⁴⁹

Sonuç olarak yukarıdaki bilgiler doğrultusunda el-İlbîrî'nin vefat tarihiyle ilgili 459/1067 ve 460/1068 yılları öne çıkmaktadır.

Aşağıdaki şiirinde de ifade ettiği üzere altmış yaşını geçmiş olarak bu dünyadan ayrılmıştır [Vâfir]:

أني السَّيِّئُ أَهْجَعُ فِي مَقِيلِي وَحَادِي وَحَادِي وَحَادِي
وَقَدْ نَشَرَ الزَّمَانُ لِيَاءَ شَيْبِي لِيَطْوِينِي وَيَسْلُبِي
وَشَاحِي⁵⁰ لِلرَّوْحِ

Uyandırırken ölümün çağırıcısı dönüş için uyuyayım mı altmış yaşında mola yerinde?

Zaman beni bitirmek ve kuşağımı soymak için açtı yaşlılığımın sancağını.

2. Ebû İshâk el-İlbîrî'nin Zühd Şiirleri

Ebû İshâk el-İlbîrî'nin dîvânında yer alan şiirler incelendiği takdirde bunların büyük bir çoğunluğunun zühd konularından oluştuğu görülmektedir. Şairin zühd temalı şiirlerinin daha iyi anlaşılması için zühd kavramının anlaşılması önem arz etmektedir. Bu sebeple öncelikli olarak zühd kavramının sözlük ve ıstilahî anlamları üzerinde durulacak sonrasında ise el-İlbîrî'nin zühd şiirlerinde ele aldığı ana konular başlıklar altında incelenecektir.

Zühd sözlükte “dünyaya karşı hırs ve arzunun zıddı”⁵¹, “dünyaya rağbet etmemek”⁵², “bir şeyden yüz çevirmek”⁵³ gibi anlamlara gelmektedir.

⁴⁸ Meryem Kâsım Tavîl, *Memleketü Gırnâta fî 'uhdi Benî Zîrî el-Berber*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 270.

⁴⁹ Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 573.

⁵⁰ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 49.

⁵¹ Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 3/196.

⁵² Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2/481.

⁵³ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/427.

Malı az olan kişiye müzhid, az olan şeye zehîd⁵⁴, dünyaya karşı perhiz hayatı yaşamaya ise zehâdet denmektedir.⁵⁵ Dilcilerin zühhd kelimesini “dünyaya rağbetin zıddı anlamında” yalnızca dinî içerikli olarak kullanıldığına dikkat çektikleri de ifade edilmektedir.⁵⁶

İstılahta zühhd “ahiret yurdunda fayda vermeyen şeyleri terk etmek” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama, dünya lezzetlerini ve metânı terk etmeyi ve dünyadan yüz çevirmeyi ihtiva etmekle birlikte insana fayda veren her türlü sâlih amelle ahirete yönelmeyi de kapsamaktadır.⁵⁷ Ayrıca zühhd; gûnahtan uzak durmak, ihtiyaç fazlasını almamak, Allah’tan alıkoyan şeylerden yüz çevirmek, ahiret rahatlığı için dünya rahatlığını terk etmek şeklinde de tanımlanmıştır.⁵⁸ Zühhd, dünyayı tamamen terk edip çalışmayı bırakmak, dünya lezzetlerine sırt çevirip kuru ekmek yiyerek aba giymek değil lezzet verici şeyleri azaltmak, onlara dalmamaktır. Diğer bir ifadeyle zühhd, ahireti unutup dünyaya esir olmamaktır.⁵⁹

2.1. Dünya Hayatı

el-İlbîrî, şiirlerinde dünya hayatını farklı şekillerde tasvir etmiş ve onun fâniliği üzerinde çokça durmuştur. Onun dünya hayatına bakış açısı, dünyanın âdeta bir gölge ya da rüya gibi kısılalığı ve fâniliği şeklinde ortaya çıkmaktadır. Böylece o, insanları kısa sürede kaybolup yok olan dünya hayatının fâniliği hususunda uyarmaktadır. Aşağıdaki beyitlerinde dünyayı bir gölge ve rüyaya benzetmiştir [Vâfir]:

فَلَيْسَتْ هَذِهِ الدُّنْيَا بِشَيْءٍ تَسْوُؤُكَ جَفْبَةً وَتَسْرُ وَقْتَنَا
وَعَايَتْهَا إِذَا فَكَرْتِ فِيهَا كَفَيْتِكَ أَوْ كَحْلِمِكَ إِنَّ حَلَقْنَا⁶⁰

⁵⁴ Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed 'Abdirrezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdülazîz Matar, (Kuveyt: Matba'atu Hükümeti'l-Kuveyt, 1994), 8/151-152.

⁵⁵ Semih Ceyhan, “Zühhd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/530.

⁵⁶ Metin Parıldı, “Ebu'l-'Atâhiye ve Şiiri”, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2007), 168.

⁵⁷ Nâciye Nâhî Dahîlullâh es-Sa'îdî, *ez-Zühhd fi's-şi'ri'l-Endelûsi hattâ evâhiri'l-karnî's-şâlisi'l-hicrî* (Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, ts.), 11.

⁵⁸ Muhammed Recai Gündüz, *Emevi Dönemi Zühhd Şairlerinden Ebu'l-Esved ed-Düelî ve Divanı* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 15.

⁵⁹ Fikret Karaman vd., *Dinî Kaoramlar Sözlüğü*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 625.

⁶⁰ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 29.

Bir şey değildir bu dünya, üzer seni uzun bir süre, sevindirir bir vakit de.

Düşündüğün zaman onun son noktası, gölgen veya rüya görürsen düşün gibidir.

el-İlbîrî, dünya ile ahireti mukayese ettiği aşağıdaki beyitlerde yine dünya hayatının geçiciliği üzerinde durarak insanın dünyadan elde edemediği şeyler için üzülmeyişinin yersiz olduğuna ve ahiretten mahrum olma karşılığında dünyada elde edilen şeylerin fayda sağlamadığını şu şekilde dile getirmiştir [Vâfir]:

وَلَا تُحْزِنُ عَلَى مَا فَاتَ مِنْهَا إِذَا مَا أَنْتَ فِي أُحْرَاكَ فُرْنَا
فَلَيْسَ بِنَافِعٍ مَا نَلْتُ فِيهَا مِنْ الْفَاقِي، إِذَا الْبَاقِي خُرْمْنَا⁶¹

Ahiretini kazandığın zaman üzülmeye, ondan geçip gidene.

Mahrum olduğunda bâki olandan, fayda vermez fâni olandan elde ettiğin şeyler.

el-İlbîrî, dünyayı hapis haneye benzetmiş ve insanın bu halde onu nasıl sevebildiğini âdeta şaşkınlıkla karşılamıştır [Vâfir]:

سُجِنْتُ بِهَا وَأَنْتَ لَهَا مُجِبٌّ فَكَيْفَ تُحِبُّ مَا فِيهِ سُجِنْنَا⁶²

Onu sevdiğin halde hapsolundun ona, nasıl seversin içinde hapsolunduğun yeri?

Yukarıdaki beyitte el-İlbîrî'nin dünyayı hapis haneye benzetmesi, muhaddis kimliğinden kaynaklanan hadislere vâkıf olmasının şiiirine yansımasıdır. Muhtemelen o, Hz. Peygamber'in "الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ/Dünya müminin hapis hanesi, kâfirin de cennetidir."⁶³ hadisinden esinlenmiştir. el-İlbîrî, bu beytiyle nasıl ki insan hapis haneinden çıktığında esaretten hürriyete kavuşursa mümin kimsenin de bu dünyadan ahirete intikal ettiğinde kurtuluşa ereceğine işaret etmiştir.

Dünyanın geçiciliğini vurgulamak için onu fânilik evi olarak nitelediği aşağıdaki şiiirinde, onun ebediyete açılan bir kapı ve merdiven olmasına şöyle dikkat çekmektedir [Hafîf]:

⁶¹ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 30.

⁶² el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 29.

⁶³ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâki, "Zühd ve'r-Rekâik, 1", (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, 1991), 4/2272.

نَحْنُ فِي مَنْزِلِ الْفَنَاءِ وَلَكِنَّ هُوَ بَابٌ إِلَى الْبَقَاءِ وَسَلَّمَ⁶⁴

Biz fânîlik evindeyiz fakat o, bir kapı ve merdivendir sonsuzluğa.

el-İlbîrî, dünyayı doğumundan sonra çocuğunu yiyen hayası az, obur bir anneye benzetmekte ve onun anneliğini reddetmektedir. Zira onun tanıyıp bildiği gerçek anne, evladına şefkat gösterip onu sevmekte ve himaye etmektedir. Lakin dünya, bu hususta acımasız ve katıdır. O, üstünde yaşayan herkesin üzerinde bir değirmen taşı gibi dönmekte ve onları ezip parçalamaktadır [Kâmil]:

لَا كُنْتِ مِنْ أُمَّ لَنَا أَكَّالَةٍ بَعْدَ الْوِلَادَةِ، مَا أَقْلَ حَيَاكِ!
وَلَقَدْ عَهَدْنَا الْأُمَّ تَلْطُفُ بِأَيْهَا عَطْفًا عَلَيْهِ وَأَنْتِ مَا أَقْسَاكِ
مَا فَوْقَ ظَهْرِكَ قَاطِنٌ أَوْ طَاعِنٌ إِلَّا سَيُّئُهُمْ فِي نِفَالِ رَحَاكِ⁶⁵

Hayır, bizim için doğumdan sonra doymak bilmeyen bir anne oldun. Utanman ne kadar az!

Biz tanımuştık anneyi evladına şefkat etmek için yumuşak davranır halde. Ne acımasızsın!

Üstünde yaşayan veya yürüyüp giden parçalanacak senin değirmen taşının altında.

Dünyanın aldaticılığını bir seraba benzettiği ve onu âdeta devasız bir dert gibi gördüğü aşığıdaki şiirinde, dünyaya bağlanmayı Cenâb-ı Allah'a isyan olarak değerlendirmekte ve dünyaya karşı çıkmayı ise farz olarak görmektedir [Kâmil]:

أَنْتِ السَّرَابُ وَأَنْتِ دَاءٌ كَامِنٌ بَيْنَ الصُّلُوعِ فَمَا أَعَزَّ دَوَاكِ!
يُعْصَى الْإِلَهِ إِذَا أُطِغِتِ وَطَاعَتِي لِلَّهِ رَبِّي أَنْ أَشَقَّ عَصَاكِ
فَرَضٌ عَلَيْنَا بِرْنَا أَمَانًا وَعُوقُوهِنَّ مُحَرَّمٌ إِلَّاكِ⁶⁶

⁶⁴ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 57.

⁶⁵ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 41-42.

⁶⁶ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 42.

Sen serapsın, sen kalplerde gizli bir illetsin, devân ne zor!

Sana itaat edildiği zaman isyan edilir Allah'a, itaatim Rabbim olan Allah'a ve sana karşı çıkmaya.

Annelerimize iyilik yapmamız bize farzdır; haramdır onlara karşı çıkmak, sen hariç.

el-İlbîrî, âdeta dünyaya karşı şiddetli ve acımasız bir savaş başlatmış olup onun aldatıcılığını elinin tersiyle terk etmeyi temennî etmiştir. Aşağıdaki kasidesine cehaleti sebebiyle işlemiş olduğu hata ve günahlardan kendisini kurtaracak ehl-i vukûf birini aramakla başlamıştır. O, dünyanın insanı cezbedip aldatan güzelliklerinden sıyrılarak bütün himmetiyle ahiret yurduna ve oradaki başarıya yönelmeyi istemektedir [Vâfir]:

أَلَا حَيْرٌ مِّمَّنْ تَرِحَ التَّوَّاجِي أَطِيرُ إِلَيْهِ مَنْشُورَ الْجَنَاحِ
فَأَسْأَلُهُ وَالطَّفَةَ وَعَسَاهُ سَيَأْسُو مَا بَدِينِي مِنْ جِرَاحِ
وَيَجْلُو مَا دَجَا مِنْ لَيْلِ جَهْلِي بُنُورِ هُدَى كَمُنْبَلِجِ الصَّبَاحِ
فَأَبْصُرُ فِي مُحَيَّا أُمِّ دَفْرِ وَأَهْجُرُهَا وَأَدْفَعُهَا بِرَاجِي
وَأَصْحُو مِنْ حُمَيَّاهَا وَأَسْلُو عَفَافًا عَنْ جَاذِرِهَا أَلْمَاحِ
وَأَصْرِفُ هِمَّتِي بِالْكَلِّ عَنْهَا إِلَى دَارِ السَّعَادَةِ وَالتَّجَاحِ⁶⁷

Yok mu bir ehl-i vukûf uzak diyarlarda, açarak kanatlarımı gideyim ben (de) ona.

Böylece ona sorar ve güzellikle isterim ondan. Umulur ki o, tedavi edecek dinimden olan yaraları.

Cehaletimin gecesinden aydınlatır karanlıktaki şeyleri, hidayetten bir nurla sabahın parlaması gibi.

Böylece yüzüne tüküreyim dünyanın, terk edeyim onu ve avucumla iteyim.

Onun şiddetinden (sarhoşluğundan) kurtarayım kendimi. İffetle unutayım hoş güzel dilberini.

Gayretim hepsini onlardan çevireyim saadet yurduna ve başarıya.

⁶⁷ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 48-49.

el-İlbîrî, aşağıdaki dizelerde dünya ile hayalî bir diyaloga girmiş ve dünyanın bütün süsü ve lezzetleriyle insanı her daim kendisine davet etmesi karşısında, bu davete icabet edenlerin akıllı kimseler olmadığını vurgulayarak Allah katında dünyaya meyledenlerin Allah'a uzak olduklarını, buna karşılık ise doğru yolda olanların dünyaya aldanmadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca o, muhataplarını dünyanın tuzaklarına karşı devamlı surette uyanık olmaya çağırmıştır [Kâmil]:

نَادَتْ بِي الدُّنْيَا فَعُلْتُ لَهَا: أَفْصِرِي مَا عُدَّ فِي الْأَكْبَاسِ مَنْ لَبَّكَ
وَلَمَّا صَفَا عِنْدَ الْإِلَهِ وَلَا دَنَا مِنْهُ أَمْرُؤُ صَافَاكَ أَوْ دَانَكَ
مَا زِلْتِ خَادِعَتِي بِبَرَقِ حُلْبٍ وَلَوْ اهْتَدَيْتِ لَمَا اتَّخَذْتِ لِدَاكَ
تَاللَّهِ مَا فِي الْأَرْضِ مَوْضِعٌ رَاحَةٍ إِلَّا وَقَدْ نُصِبَتْ عَلَيْهِ شِبَاكِي
طُرَّ كَيْفَ شِئْتِ فَأَنْتِ فِيهَا وَاقِعٌ عَانٍ بِهَا لَا يُرْتَمَى لِفَكَاكِ⁶⁸

Çağırdı beni dünya, dedim ona: Vazgeç. Zekilerden sayılmadı edenler davetine icabet.

Sana samimi olan ve yaklaşan kimse, olmadı Allah katında ne saf ne de ona yakın.

Beni yalancı vaatlerle aldatıyorsun hâlâ. Sana aldanmazdım eğer girseydim hak yola.

Allah'a and olsun ki hiçbir rahat yer yoktur yeryüzünde ağlarımın kurulmuş olmadığını.

Nasıl istersen öyle uç, sen onlara düşersin. Onların içinde sen, azat edilmesi umulmayan bir tutsaksın.

Görüldüğü gibi el-İlbîrî dünyayı fâniliği ve kısıtlılığı açısından bir gölgeye, kısacık bir rüyaya, insanı aldatan bir seraba, fânilik evine ve geçilip gidilen bir yere; acımasızlığı yönünden üstünde yaşayan herkesi yiyen doymak bilmeyen bir anneye, üzerinde döndüğü herkesi ezip öğüten bir değirmen taşına ve her tarafında insanlar için ağlar kurulmuş bir yere; sıkıntı ve acıları yönünden de iyileşmesi umulmayan bir hastalığa ve hapis hayatına benzetmiştir.

⁶⁸ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 40-41.

el-İlbîrî'nin yukarıda değindiğimiz dünya hayatıyla ilgili şiirleri, insanı dünyanın lezzetlerine aldanmamaya ve ona güvenmemeye davet etmekte olup onun mal ve mülkünün fâni, hayrının az, arzularının ise aldatici olduğu gerçeği üzerine kurulmuştur. el-İlbîrî, bu şiirler vasıtasıyla muhatabını bütün çaba ve gayretini ahirete, dârî saadete yöneltmeye çağırmıştır. el-İlbîrî'nin, dünyanın ziynet ve lezzetlerini zemmetmesi, haddizatında dünyayı kınama olmayıp dünyanın ve ondaki meta ve lezzetlerin fâni olduğu gerçeğini insana hatırlatarak; ebedî saadeti ümit eden kişiye rağbet ettiği doğrultuda uygun davranışlar ortaya koyması için bir uyarı niteliğindedir.

2.2. Ölüm

Yeryüzünde yaşayan bütün canlılar için ilahî kader olan ölüm gerçeği, el-İlbîrî'nin şiirlerinde önemli bir temayı oluşturmaktadır. Zühd şiirinin ana konularından biri olan ölüm teması, el-İlbîrî tarafından dünya hayatının fâniliğini görmezden gelip onun ziynetine aldanan ve geçici nimetleriyle oyalanıp onun peşinde koşanlara karşı bir ibret ve öğüt vasıtası olarak sıkça kullanılmıştır. Bunun yanı sıra onun, Endülüs'te siyasî ve sosyal açıdan sıkıntılı bir dönemde yaşaması sonucu hem Müslümanların Hristiyanlarla yaptıkları savaşlarda hem de kendi aralarında olan mücadeleler neticesinde ortaya çıkan birçok ölüm ve acılara tanık olması, şiirlerinde ölüm temasını işlemede etkili olmuştur.

el-İlbîrî, ölümü nihâi bir karar olarak tasvir ettiği aşağıdaki dizelerde onun insanların yaşına aldırmaııp yaşlı, çocuk demeden alıp götürdüğüne dikkat çekmektedir. Kendince ölümden emniyette olduğunu zannedip onu önemsemeyen kimseye ölümün ansızın çıkıp geldiğini ve o kimsenin ölümü bizzat gördüğünü ifade ettiği şiirine şöyle başlamıştır [Muhalle' u'l-Basît]:

كَمْ	أَمِنْ	لِلْمُنُونِ	لَا	عَنْ	الرَّدَى	بَاتَ	مُطْمَئِنَّا
صَبَّحَهُ	وَإِذْ	الْمَنَايَا	فَعَايِنَ	الْمَوْتَ	جِئْنَ	عَنَّا	
حَتَّى	إِذَا	مَا	قَضَى	بَكَاهُ	حَمِيمُهُ	مُعَوَّلًا	مُرِنًا
وَأَرَوْهُ	فِي	لِحْدِهِ	وَسُنُّوا	عَلَيْهِ	قَبِيدَ	الْتَّرَابِ	سَنَّا
وَأَنْتَهُبُوا	مَالَهُ	وَسُنُّوا	ال	غَارَاتِ	فِيهَا	حَوَاهُ	سَنَّا

لِمِثْلٍ هَذَا فَكُنْ مُعِدًّا مَا قَدْ أَعَدَّ الْهَدَاةُ مِنَّا
وَأَزْتَقِبْ الْمَوْتَ فَهُوَ حَتْمٌ يَخْتَرُمُ الطِّفْلَ وَالْمُسِينَا⁶⁹

Ecelden güvende olan, ölümü umursamayan nice kimse geceledi huzurlu olarak.

Geldi ona ölümün elçisi sabahleyin, gördü bizzat ölümü kendini arz ettiği zaman.

Nihayet öldüğü zaman dostu ona feryat ederek, bağırarak ağladı.

Onu mezarına gömdüler, toprağın altında iken üzerine toprağı attıkça attılar.

Yağmaladılar malını ve sahip olduğu şeylere saldırdıkça saldırdılar.

Bizden doğru yola iletenlerin hazırlık yaptıkları şeylerle sen de hazırlıklı ol bunun gibisine.

Yaşlı ve çocuğu alıp götürren nihâi karar olan ölümü (sen de) gözle.

el-İlbîrî bu şiirinde, ölüm hadisesinden sonra ölen kimsenin yakınlarının ortaya koydukları davranışları ustaca sergileyerek kişi tarafından kazanılan mal ve mülkün başına gelenlere dikkat çekmektedir. Böylece o, kişiye malın ve mülkün ölümünden sonra bir fayda sağlamadığını ortaya koyarak muhataplarını, salih insanlar ahiret hayatına nelerle hazırlık yaptılarsa o doğrultuda bir çaba ve gayret içinde olmaya teşvik etmektedir.

el-İlbîrî, ölümün her daim insana kendini hissettirmeye uğraşıp onu, avcının tetikte avını gözetlemesi gibi takip ettiğini dile getirerek başladığı şiirinde ölümün sebeplerini, kimsenin üstesinden gelip engel olamayacağı güçlü askerler olarak tasvir etmiştir. Ölümün, insanın hayatı boyunca yapmış olduğu fiillerin kaydedildiği bir kitabı neşrettiği gerçeğini ortaya koyarak bu kitabın gizemlerinin ancak Allah'a yönelen kimselere görüldüğünü dile getirdiği dizeleri şöyledir [Kâmil]:

تُعَاذِلْنِي الْمَنِيَّةُ مِنْ قَرِيبٍ وَتُلْحِظُنِي مَلَاخِطَةً الرَّقِيبِ
وَتَنْشُرُ لِي كِتَابًا فِيهِ طَيِّبٌ بِحِطِّ الدَّهْرِ أَسْطُرُهُ مَشِيبي
كِتَابٌ فِي مَعَانِيهِ غُمُوضٌ يَلُوحُ لِكُلِّ أَوَّابٍ مُنِيبِ

⁶⁹ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 142-143.

تُحَارِبُنَا جُنُودٌ لَا بُجَارَى وَلَا تُتْلَى بِأَسَادِ الْخُرُوبِ
هِيَ الْأَقْدَاؤُ وَالْأَجَالُ تَأْتِي فَتَنْزِلُ بِالْمُطَبِّبِ وَالطَّبَّيْبِ
تُفَوِّقُ أَسْمُهُمَا عَنْ قَوْسِ غَيْبٍ وَمَا أَغْرَضُهَا غَيْرُ الْقُلُوبِ
فَأَنَّ بِاخْتِرَاسٍ مِنْ جُنُودٍ مُؤَيَّدَةٍ مُدَّ مِنْ الْعُيُوبِ⁷⁰

Kur yapıyor ölüm bana yakından, gözlüyor beni tetikte olanın gözlemesiyle.

Bir kitap neşrediyor bana içinde ben olan, zamanın yazısıyla satırları ihtiyarlığım olan.

Allah'a çok yönelen ve töbekâr olan her bir kimseye görünen, manalarında gizemler olan bir kitap.

Ne üstesinden gelinebilecek ne de savaş aslanlarının karşılaşılabileceği askerler bizimle savaşıyor.

Onlar kaderler ve ecellerdir. Gelirler, hastaya da doktora da uğrarlar.

Gaybın yayından hedefleri kalplerden başkası olmayan oklar doğrultuyorlar.

Gayblerden yardım edilip desteklenen askerlerden nasıl korunuruz?

Ayrıca o, bu dizelerde ölümün tedavi edilen hastanın ve tedavi eden doktorun da başına geleceğine dikkat çekerek hiçbir kimsenin ondan kaçışının olmadığını ortaya koymuş ve ölüm karşısında insanın acziyetini ustaca dile getirmiştir.

Ölümü sekarât halinde iken canlandırdığı aşağıdaki şiirinde onu bütün şiddetiyle vücuttan ayrılıp bedeninin son noktası olan boğaza ulaşmaya çabalar bir halde tasvir etmiştir. Bir azap veya rahmet yeri olarak nitelediği, insanın son meskeni olan kabre götürülmesini ve orada karşılaştığı azap ve rahmeti dile getirdiği beyitler şöyledir [Tavîl]:

كَأَنِّي بِنَفْسِي وَهِيَ فِي السَّكَرَاتِ تُعَالِجُ أَنْ تَرْتَقِيَ إِلَى اللَّهْوَاتِ
وَقَدْ زَمَّ رَحَلِي وَاسْتَفَلَّتْ زَكَائِي وَقَدْ آذَنْتَنِي بِالرَّحِيلِ خُدَايَ

⁷⁰ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 36-37.

إِلَى مَنْزِلٍ فِيهِ عَذَابٌ وَرَحْمَةٌ وَكَمْ فِيهِ مِنْ زَجْرٍ لَنَا وَعِظَاتٍ⁷¹

Sanki nefsim ölüm sarhoşluğunda, çıkmaya çabalıyor boğazımın son noktasına.

Yüküm sıkıca bağlandı, kervanbaşım yola çıkılacağımy duyurdu ve yürüdü develerim.

İçinde azap ve rahmet olan bir eve, orada bizim için ne çok azar ve öğütler vardır.

el-İlbîrî, bu şiirin ilk beytinde manayı güçlendirmek için Kâf ve Kıyâme sûrelerinde geçen bazı ayetlere işaretle bulunmuştur. Bu ayetler sırayla şöyledir: *“Bu durumda iken ölüm sarhoşluğu kaçınılmaz bir gerçek olarak çöküverir. (Ona şöyle denir:) İşte bu, senin kendisinden kaçıp durduğun şeydir!”* (Kur’ân-ı Kerîm Meâli, 2004, Kâf, 50/19).

“Hayır, artık çok geç! Can boğaza gelip dayandığında.” (el-Kıyâme, 75/26).

2.3. Günahlardan Pişmanlık

Allah’ın emir ve yasaklarına karşı isyanın neticesinde ortaya çıkan günahlar, mümin kişiyi üzüntüye sevk ederek vicdanî bir eylem olan pişmanlık hissine neden olmaktadır. Bazen şeytanın ayartması bazen de nefsin aldatmasıyla günah işleyen mümin kulun kurtuluşunun ilk aşaması olan günahlardan pişmanlık, el-İlbîrî’nin şiirlerinde hayıflanma ve hüzün sebebi olarak kendine aksiseda bulmuştur. Dünyadan elde edemediği şeylere üzülmeyip, aldanması sonucu işlediği günahlara hayıflanarak onlar için yağmurlar gibi gözyaşı dökmeyi temennî ettiği dizelerde duygularını şöyle dile getirmiştir [Vâfir]:

وَمَا آسَى عَلَى الدُّنْيَا وَلَكِنَّ عَلَى مَا قَدْ رَكِبْتُ مِنَ الدُّنُوبِ
فِيَا لَهْفِي عَلَى طُولِ اغْتِرَارِي وَيَا وَيْحِي مِنَ الْيَوْمِ الْعَصِيبِ
إِذَا لَمْ أَنْحِ نَفْسِي وَأُنْكِي عَلَى حُوبِي بِنَهْتَانِ سَكُوبِ
فَمَنْ هَذَا الَّذِي بَعْدِي سَيِّبِي عَلَيْهَا مِنْ بَعِيدٍ أَوْ قَرِيبٍ⁷²

⁷¹ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 59-60.

⁷² el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 37.

Dünyaya değil, üzülürüm işlediğim günahlara.

Üzüntüm aldanmamın çokluğuna, eyvahım zor güne.

Kendim için dövünmediğim ve günahlarımaya yağan yağmurlar gibi ağlamadığımda,

Benden sonra uzak veya yakından kim ağlayacak onlara?

el-İlbîrî, sevdiğinden ayrı düşen bir çöl güvercini ile kurmuş olduğu diyalogda güvercinin hüznünün sebebi ile kendisinin üzüntüsüne yol açan nedenlerin aynı olmadığını ifade ederek ağlama sebebinin günahlarından duyduğu pişmanlıktan kaynaklandığını ifade etmiştir. Günahlarının ağırlığından duyduğu pişmanlığı dile getirerek onların esaretinden azat edilmeyi ve Allah tarafından affedilmeyi şiirinde şöyle talep etmiştir [Kâmil]:

أَحْمَامَةٌ الْبَيْدَا أَطَلَّتْ بُكَاءِ فَيَحْسُنُ صَوْتِكَ مَا الَّذِي أَبْكَاءِ؟
إِنْ كَانَ حَقًّا مَا ظَنَنْتُ فَإِنَّ بِي فَوْقَ الَّذِي بِكَ مِنْ شَدِيدِ جَوَاكِ
إِنِّي أَظُنُّكَ قَدْ دُهَيْتِ بِفُرْقَةٍ مِنْ مُؤْنِسٍ لَكَ فَارْتَمَضْتَ لِيْذَاكَ
لَكِنَّ مَا أَشْكُوهُ مِنْ فَرْطِ الْجَوَى بِخِلَافِ مَا تَجِدِينَ مِنْ شُكْوَاكِ!
أَنَا إِيمًا أَبْكَاءِ الدُّنُوبِ وَأَسْرَهَا وَمُنَايَ فِي الشُّكْوَى مَنَالُ فَكَاكِ
وَإِذَا بَكَيْتُ سَأَلْتُ رَبِّي رَحْمَةً وَتَجَاوَزًا؟ فَبُكَاءِ عَيْرُ بُكَاءِ!⁷³

Ey çöl güvercini! Sesinin güzelliğine rağmen çok ağladın. Nedir seni ağlatan?

Doğru olsa da benim zannettiğim, muhakkak ben senin şiddetli hüznünden üstteyim.

Zannediyorum ki samimi bir dostun ayrılığı başına geldi de üzüldün bu yüzden.

Fakat benim ondan şikâyetim aşırı hüznünden, senin bulduğun şikâyetin aksine.

Doğrusu ben günahlarımaya ve onların esaretine ağlıyorum, şikâyetten arzularım azat edilmemdir.

Ağladığım zaman Rabbinden rahmet ve bağışlanma diledim, başkadır benim

⁷³ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 38-39.

ağlamam senin ağlamandan.

Hatalarını gözünde büyüterek onların gökyüzündeki yıldızlar gibi çok olduğunu ifade ettiği beyitlerde, işlediği hataları felaket olarak görmüştür. Bu hataların aklını silip yok ederek gönül gözünün körelmesine sebep olduğunu şöyle dile getirmiştir [Serî']:

أَيُّ حَطِيعَاتِي أَبْكِي دَمَا وَهِيَ كَثِيرَةٌ كُنْجُومِ السَّمَا
قَدْ طَمَسَتْ عَقْلِي فَمَا أَهْتَدِي وَأُورِثَتْ عَيْنٌ فُؤَادِي الْعَمَى
إِنَّا إِلَى اللَّهِ! لَقَدْ حَلَّ بِي حَطْبٌ عَدَا صُبْحِي بِهِ مُظْلِمًا⁷⁴

Hatalarımın hangisine kanlı yaş dökeyim gözümden, çoktur onlar gökteki yıldızlar gibi.

Hatalarım aklımı örttü bu yüzden doğru yolu bulamıyorum. Onlar, gönül gözümün körelmesine neden oldu.

Muhakkak Allah'a döneceğiz! Bir felaket başıma geldi onunla sabahım oldu karanlık.

2.4. Tövbe

Tövbe, zühd şiirinin en önemli temalarından birini oluşturmaktadır. el-İlbîrî'nin zühd şiirleri içinde yer alan konulardan birisi de tövbedir. O, şiirlerinde tövbe konusunu günahlar sonucu hissedilen pişmanlık duygusu ve Allah'a yönelmenin bir vesilesi olarak işlemiştir. Bu dünyada bütün gayretiyle kendini ahirette kurtarmak için çalışmayan kimsenin çabasının lehine değil aleyhine olduğunu vurguladığı aşağıdaki şiirinde, günahların tövbeyle silinmesini sehiv secdesine benzetmiştir [Kâmil]:

مَنْ لَيْسَ يَسْعَى فِي الْخُلَاصِ لِنَفْسِهِ كَانَتْ سِعَايَتُهُ عَلَيْهَا لَا هُا!
إِنَّ الدُّنُوبَ بِتَوْبَةٍ تُمَحَى كَمَا يَمْحُو سُجُودُ السَّهْوِ عَقْلَهُ مَنْ سَهَا⁷⁵

Kendini kurtarmak için çabalamayan kimsenin gayreti aleyhinedir değil lehine.

Sehiv secdeleri unutan kimsenin gafletini sildiği gibi muhakkak günahlar da silinir tövbe ile.

⁷⁴ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 81.

⁷⁵ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 55.

Kendisini günahların zincirine vurulmuş bir tutsak olarak nitelediği dizelerde ise günahların esaretinden kurtuluşun ancak tövbe-i nasûh ile mümkün olacağını dile getirmiştir. Maşşer günü, insanların önünde kusurlarının ortaya çıkması neticesinde nefesine duyacağı üzüntüyü ifade ederek Allah'ın rahmetine olan ümidini şöyle dile getirmiştir [Vâfir]:

وَكُنْتُ الْيَوْمَ أَوْبًا مُنِيبًا لَعَلِّي أَنْ تَفُورَ عَدَا قِدَاحِي
إِذَا مَا كُنْتُ مَكْبُولَ الْخَطَايَا وَعَانِيهَا فَمَنْ لِي بِالْبِرَاحِ؟
فَهَلْ مِنْ تَوْبَةٍ مِنْهَا نَصُوحٍ تُطَيِّرُنِي وَتَأْخُذُ لِي سَرَاحِي
فَيَا هَقْفِي إِذَا جُمِعَ الْبِرَايَا عَلَى حَرِّي لَدَيْهِمْ وَافْتِضَاحِي
وَلَوْلَا أَنِّي أَرْجُو إِلَهِي وَرَحْمَتِهِ يَسْتُ مِنْ الْفَلَاحِ⁷⁶

Bugün Allah'a dönen bir tövbe-kârım, umulur ki yarın kazanır bahtlarım.

Günahların zincirine vurulmuş ve sıkıntıya düşmüş tutsak olduğum zaman kim beni kurtarır?

O günahlardan beni uzaklaştıracak ve serbest bırakılmamı sağlayacak yok mu nasûh bir tövbe?

Yazık bana! İnsanlar toplandığı zaman onların önünde ölümümle ve kusurlarımın ortaya çıkmasında.

Rabbimi ve rahmetini ummamış olsaydım, kurtuluştan ümitsizliğe düşerdim.

el-İlbîrî bu şiirinin üçüncü beytinde manayı kuvvetlendirmek ve şiirini süslemek için *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ* için *“Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin. Umulur ki Rabbiniz, kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere koyar.”* (et-Tahrîm, 66/8). Ayetinden alıntı yaparak iktibâs sanatına başvurmuştur.

el-İlbîrî, kişinin ahirette kurtuluşa erip ermeyeceğini bilmediği halde gülüp sevinmesini âdeta şaşkınlıkla karşıladığı dizelerde, muhatabını tövbe etmeye şöyle davet etmiştir [Vâfir]:

⁷⁶ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 50.

ولا تَضْحَكُ مَعَ السُّفَهَاءِ هُوَا فَيَأْتِكَ سَوْفَ تَبْكِي إِنْ ضَحِكْنَا
وَكَيْفَ لَكَ الشُّرُورُ وَأَنْتَ زَهْنٌ وَلَا تَدْرِي أَتَفْقَدِي أَمْ غَلِقْنَا
وَسَلِّ مِنْ رَبِّكَ التَّوْفِيقَ فِيهَا وَأَخْلِصْ فِي السُّؤَالِ إِذَا سَأَلْنَا
وَنَادِ إِذَا سَجَدْتَ لَهُ اعْتِرَافًا بِمَا نَادَاهُ دُو النَّوْنِ بِنُ مَيِّ
وَلَا زِمْ بَابَهُ قَرَعًا عَسَاهُ سَيَفْتَحُ بَابَهُ لَكَ إِنْ قَرَعْنَا⁷⁷

Aptallarla eğlenerek gülmeye, gülersen muhakkak ağlayacaksın.

Kurtulup kurtulmayacağını bilmeyen bir rehin olduğun halde nasıl sevinirsin?

Rabbinden onda muvaffak olmayı iste, istediğin zaman ihlaslı ol isteğinde.

İtiraf etmek için secde ettiğinde ona, seslen Zünnûn b. Mettâ'nın nidâsıyla.

Devam et sen kapısını vurmaya, umulur ki vurursan açacak kapısını sana.

el-İlbîrî bu şiirinde kişiyi, günahlarını itiraf etmek için Rabbi huzurunda secdeye kapandığı zaman, Hz. Yûnus'un balığın karnundayken Allah'a dua etmesi gibi nidâ etmeye davet etmektedir. Ayrıca o, kişiyi kendini affettirene kadar Allah'ın kapısından ayrılmamaya ve kapısını sürekli bir şekilde çalmaya çağırarak tövbe etmeye teşvik etmektedir.

Kur'ân'da Hz. Yûnus'un duası şu şekilde anlatılmıştır: فَنادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ "Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum diye dua etti." (el-Enbiyâ, 21/87).

2.5. Allah'ın Rahmetini Ümit Etme

el-İlbîrî, cehaleti sebebiyle işlemiş olduğu hata ve günahları itiraf ederek Allah'ın rahmetini ümit etmiş ve içinde bulunduğu bu zor durumdan kendisini kurtarması arzusuyla Allah'a yönelmiştir. O, günahların ağırlığı sonucu hissettiği nedametten dolayı dünyaya gelmekten dahi pişman olmuş görünmektedir. Ayrıca ceza ve mükâfatta Allah'ın adaletine olan inancını dile getirerek Allah'ın sadece azabı hak edenleri

⁷⁷ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 30.

cezalandırıldığını vurgulamıştır. Allah'ın rahmetine olan ihtiyacını dile getirdiği dizelerde duygularını şöyle dile getirmiştir [Vâfir]:

أَتَيْتُكَ رَاجِيًا يَا ذَا الْجَلَالِ فَفَرِحَ مَا تَرَى مِنْ سُوءِ حَالِي
عَصَيْتُكَ سَيِّدِي -وَيْلِي- بِجَهْلِي وَعَيْبُ الدَّنْبِ لَمْ يَحْطُرْ بِبَالِي
إِلَى مَنْ يَشْتَكِي الْمَمْلُوكِ إِلَّا إِلَى مَوْلَاهُ يَا مَوْلَى الْمَوَالِي
لَعَفْرِي لَيْتَ أُمِّي لَمْ تَلِدْنِي وَلَمْ أُعْصِبْكَ فِي ظَلَمِ اللَّيَالِي
فَهَا أَنَا عَبْدُكَ الْعَاصِي، فَقَدِيرٌ إِلَى رُحَاكَ فَاقْبَلْ لِي سُؤَالِي
فَإِنْ عَاقَبْتَ يَا رَبِّي تُعَاقِبُ مُحِقًّا بِالْعَذَابِ وَبِالتَّكَالِ
وَإِنْ نَعَفْتَ فَعَفْوُكَ قَدْ أَرَانِي لِأَفْعَالِي وَأَوْزَارِي⁷⁸ التَّقَالِ!

Ey Yücelik sahibi! Sana geldim, affını umarak. Gider kötü durumumdan gördüklerini.

Efendim cehaletimle sana isyan ettim -vay halime- gelmedi günahın ayıbı aklıma.

Ey Efendiler efendisi! Köle ancak sahibine bulunur şikâyetle.

Hayatım üzere yemin ederim ki keşke doğurmasaydı beni annem ve gecelerin karanlıklarında kızdırmasaydım seni.

İşte asi kulun ben, kabul et isteğimi muhtacım rahmetine.

Ey Rabbim! Sen cezalandırırsan ceza ve azabı hak edeni cezalandırırsın.

Bağışlarsan, affın bana gösterir hem fillerimi hem de büyük günahlarımı.

el-İlbîrî 53 beyitten oluşan, içinde (الله) lafzının 59 defa geçtiği ve her beytin sonunun (الله) lafzı ile bittiği kasidesine, muhataplarını Allah'ın azabından rahmetine yöneltmekle başlamıştır. Allah'tan habersiz gafil kimselere onun rahmetini ön plana çıkararak ona yaklaşılmaya teşvik etmiştir. Allah'a sığınmaya davet ederek ahirette kurtuluşun Allah'a iltica etmekten geçtiğini ifade ettiği beyitlerde şöyle demiştir [Serî']:

⁷⁸ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, 139.

يَا أَيُّهَا الْمُعْتَرُ بِاللَّهِ فِرٌّ مِّنَ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ
وُلْدٌ بِهِ وَاسْأَلْهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ نَجَا مِنْ لَادَ بِاللَّهِ⁷⁹

Ey Allah'ın affediciliğine aldanan gafil kimse! Allah'ın rahmetine kaç azabından.

O'na sığın ve O'nun lütfundan iste, kurtulmuştur Allah'a sığınan.

Allah hakkında hüsnü zannını ortaya koyarak onun geniş rahmetine sığındığı şiirinde, kendisini hidayete erİştirdiği için ona hamd etmektedir. Allah'ın engin merhametiyle cehennemden muaf olmayı dilediği dizelerde, Yüce Allah'a münâcâtını şöyle dile getirmiştir [Hafif]:

فَعَسَىٰ مَنْ لَهُ أُعْفِرُ وَجْهِي سِيرَىٰ فَاقْتِي إِلَيْهِ فَيَرْحَمَ
فَشَفِّعِي إِلَيْهِ: حُسْنُ ظُنُونِي وَرَجَائِي لَهُ وَأَنِّي مُسْلِمٌ
وَلَهُ الْحَمْدُ أَنْ هَدَانِي لِهَذَا عَدَدَ الْقَطْرِ مَا الْحَمَامُ تَرْتَمُ
وَالِيهِ ضِرَاعِي وَائْتِهَالِي فِي مُعَافَةِ شَيْبَتِي مِنْ جَهَنَّمَ⁸⁰

Umulur ki kendisi için yüzümü toza toprağa buladığım, ona olan ihtiyacımı görür de merhamet eder.

Ona olan şefaatiçim: hüsnüzanlarımdır. Ona olan ümidim, Müslüman olmamdır.

Beni hidayete ulaştırdığı için güvercinler öttükçe yağan damlaların sayısınca hamd onadır.

Yalvarıp yakarmam onadır, ihtiyarlığımın cehennemden muaf olmasında.

el-İlbîrî'nin bu şiirin dördüncü beytinde ihtiyarlığının cehennemden muaf olmasını talep etmesi, muhtemelen *Keşfü'l-hafâ'* da geöen ve zayıf bir senetle aktarılan *“Allah, İslam'da yaşlanmış bir ihtiyara azap etmekten haya eder.”*⁸¹ rivâyetine dayanmaktadır.

⁷⁹ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 75.

⁸⁰ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 58.

⁸¹ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehââs ulâ elsineti'n-nâs*, thk. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed, (Dimaşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, 1421), 1/278.

İnsanın nerede öleceğini bilmediği hakikatiyle başladığı dizelerde, cenazesine iştirak eden dostlarından kıyama durmalarını ve affedilmesi için duada bulunmalarını talep etmiştir. Dostlarını kendisi için etmiş oldukları duada ihlaslı olmaya davet ederek Allah'ın yapılan duaları kabul etmesine olan ümidini dile getirmiştir. Ölümünün ardından dostlarından kendi hakkında güzel şeyler söylemelerini talep ettiği beyitlerde şöyle demiştir [Tavîl]:

وَمَا يَعْرِفُ الْإِنْسَانُ أَيْنَ وَفَاتُهُ أَيْنَ الْبِرِّ أَمَّ فِي الْبَحْرِ أَمَّ بِغَلَاةٍ
فِيَا إِخْوَتِي مَهْمَا شَهِدْتُمْ جَنَازَتِي فَقومُوا لِرَبِّي وَاسْأَلُوهُ نَجَاتِي
وَجِدُوا ابْتِهَالًا فِي الدُّعَاءِ وَأَخْلِصُوا لَعَلَّ إِلَهِي يَقْبَلُ الدَّعَوَاتِ
وَقُولُوا جَمِيلًا إِنَّ عِلْمْتُمْ خِلَافَهُ وَأَغْضُوا عَلَيَّ مَا كَانَ مِنْ هَفَوَاتِي
وَلَا تَصِفُونِي بِالَّذِي أَنَا أَهْلُهُ فَأَشْفَى وَخَلُونِي بِخَيْرِ صِفَاتِ
وَلَا تَتَنَاسَوْنِي فَقَدِمًا دَكَّرْتُمْ وَوَاصَلْتُمْ بِالرِّبِّ طَوْلَ حَيَاتِي
وَبِالرَّغَمِ فَارَقْتُ الْأَجْبَةَ مِنْكُمْ وَلَمَّا تُفَارِقُنِي بِكُمْ زَفَرَاتِي⁸²

İnsan nerede öleceğini bilmez. Karada mı, denizde mi yoksa çölde mi?

Ey kardeşlerim! Her ne zaman katılırsanız cenazeme, Rabbim için durun kıyama, ondan kurtuluşumu isteyin.

Dua etmede gayret edin ve olun samimi. Umulur ki Rabbim kabul eder duaları.

Aksini bilerseniz de güzel söyleyin ve göz yumun hatalarıma.

Ehli olduğum şeylerle nitelemeyin beni, zira düşerim sıkıntıya. En iyi sıfatlarla süsleyin beni.

Unutmayın beni zira eskiden zikretmiştim sizi. Hayatım boyunca iyilikle dost olmuştum size.

Siz dostlardan ayrılmama rağmen iniltilerim henüz bırakmadı sizi.

el-İlbîrî, bu şiirinin birinci beytinde geçen ifadeyle Lokmân

⁸² el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 63.

sûresindeki: “Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah’ın katındadır. O yağmuru yağdırmakta, rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini bilemez ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.” (Lokmân, 31/34). Ayetine telmihte bulunmuştur.

Bu şiirin dördüncü beytinde *Aksini bilseniz de güzel söyleyin ve hatalarına göz yumun.* İfadesiyle de Hz. Peygamber’in “ *أَذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَانِكُمْ، وَكُفُّوا عَنِّمْ* /Ölülerinizin güzelliklerini anın, kötülüklerini sarf-ı nazar edin.”⁸³ hadisine telmihte bulunmuştur.

2.6. Ahiret Hayatı

Ahiret hayatı denince akla cennet ve cehennem gelmektedir. Bu dünyada müminlerin yaptıkları iyiliklerin mükâfatı olarak Cenâb-ı Allah tarafından kendilerine ihsan edilecek olan ebedî saadet yurdu olan cennet, bütün müminlerin dünya hayatındaki yegâne amacıdır. Bunun karşısında cehennem ise bütün müminlerin sakınıp uzak durduğu bir yer olup Allah’ı inkâr etmeleri sonucu kâfirler için ebedî bir ceza ve azap mekanıdır.

el-İlbîrî’yi, şiirlerinde cennetten daha çok cehennem üzerinde durmuş bir halde görmekteyiz. O, cehennemi en korkunç ve ürkütücü halleriyle ortaya koyarak bütün gayretiyle muhataplarını onun azabından korkutmaya çalışmıştır. Firdevs cennetine vurgu yaptığı aşağıdaki şiirinde, buraya giren kimsenin Allah’ın rahmetiyle hoşnut edildiğini ifade etmiştir. Şakî kimsenin ise Allah’ın gazabı üzerine olduğuna dikkat çekip onun cehenneme sürüklenişini dile getirdiği şiirinde şöyle söylemektedir [Serî’]:

وصَارَ مَنْ يُسْعَدُ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةً فِي رَحْمَةِ اللَّهِ
 يَسْكُنُ فِي الْعَرْدُوسِ فِي قُدَّةٍ مِنْ لَوْلُؤِ فِي حَبْرَةِ اللَّهِ
 وَمَنْ يَكُنْ يُفْضَى عَلَيْهِ الشَّقَا فِي حَاجِمٍ فِي سَخَطِ اللَّهِ
 يُسْحَبُ فِي النَّارِ عَلَى وَجْهِهِ وَسَابِقِ الْحُكْمِ مِنْ اللَّهِ⁸⁴

Yüksek bir cennette memnun edilen kimse, oldu Allah’ın rahmeti içinde.

⁸³ Ebû ‘İsâ Muhammed b. ‘İsâ b. Sevrâ et-Tirmizî, *el-Câmi ‘u’l-kebîr*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’rûf, (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1996), “Cenâiz”, 34, 2/328.

⁸⁴ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 76.

Allah'ın komşuluğunda Firdevs Cenneti'nde, oturur inciden bir kubbe içinde.

Kimin aleyhine bedbahtlıkla hüküm olunursa o, pek kızgın bir ateş içinde Allah'ın gazabı üzeredir.

Allah tarafından verilen önceki bir hükümlle yüzüstü sürüklenir ateşe.

el-İlbîrî'nin dîvânı incelendiği takdirde onun cehennem konusuna büyük bir önem verdiği görülecektir. Zira dîvânındaki en uzun kasidelerden birini cehennem konusuna tahsis etmiştir. Bu kaside 37 beyitten oluşmakta olup cehennem ve ehli, bütün detayları ile şair tarafından tasvir edilmiştir. Şair bu kasidedeki beyitleri baştan sona tek bir kâfiye ile (النَّار/cehennem) bitirmiştir. el-İlbîrî'nin cehennem konusuna bu kadar fazla önem vermesinin ardında yatan sebep muhtemelen insanları oraya götürecek günahları işlemekten vazgeçirme ve onlardan uzaklaştırma olarak yorumlanabilir. Bu kasidenin giriş kısmı şu şekildedir [Serî']:

وَأَن	لِّأَهْلِ	النَّارِ	فِي	النَّارِ	مَاذَا	يُفَاعِسُونَ	مِنْ	النَّارِ
تَنفَعُ	مِنْ	عَيْظٍ	فَتَغْلِي	بِهِمْ	كَمِيرَجِلٍ	يَغْلِي	عَلَى	النَّارِ
وَكُلُّهُمْ	مُعَمَّرٌ	نَادِمٌ	لَوْ	تُقْبَلُ	التَّوْبَةُ	فِي	النَّارِ	⁸⁵

Ateşin içindeki cehennem ehline yazık, nelere katlanıyorlar cehennemden.

Öfkeden yarılır, böylece kaynatır onları ateşin üzerinde kaynayan tencere gibi.

Cehennemde tövbe kabul edilse onların hepsi tövbe-kâr ve pişmandır.

Cehennemi bütün korkunçluğu ve ürkütücülüğü ile ortaya koyduğu aşağıdaki beyitlerde, cehennem ehlinin kâh ateşin üstünde kâh cehennem dibinde olmak üzere sürekli bir azap içinde olduklarını ifade etmiştir. Onların cehennemden her firar etmeyi istediklerinde çaresizlik içinde yine ateşe döndüklerine dikkat çekerek, cehennemliklerin etrafında yorulmak bilmeyen ve zehirleri ateşten daha etkili yılanların dönüp dolaştığını şu şekilde dile getirmiştir [Serî']:

يَهْوِي	بِهَا	الْأَشَقَى	عَلَى	رَأْسِهِ	فَالْوَيْلُ	لِلْأَشَقَى	مِنْ	النَّارِ
فَتَارَةً	يَطْفُو	عَلَى	جَمْرِهَا	وَتَارَةً	يَرُسُبُ	فِي	النَّارِ	

⁸⁵ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 101-102.

وَكُلَّمَا زَامَ فِرَارًا بِهَا فَزَرَ مِنْ النَّارِ إِلَى النَّارِ
يَطُوفُ مِنْ أَفْعَى إِلَى أَزْقَمٍ وَسُمُّهَا أَقْوَى مِنْ النَّارِ
وَكَمْ بِهَا مِنْ أَزْقَمٍ لَا يَنِي يَلْسَعُ مَنْ يُسْحَبُ فِي النَّارِ⁸⁶

En bedbaht kişi tepesi üzere atılır oraya, cehennemdeki en bedbaht kişinin vay haline!

Çıkıyor bazen onun kor ateşinin üzerine, batıyor bazen de cehennem dibine.

Oradan her kaçmayı dilediğinde, kaçıyor yine ateşten ateşe.

O, dişi yılandan benekli erkek yılanı dolaşılıyor; onların zehri daha kuvvetlidir ateşten.

Orada cehenneme sürüklenen sokan, yorulmak bilmeyen, vardır nice benekli erkek yılan.

Cehennem ehli için artık ne rahatlığın ne de sakinliğin söz konusu olmasının mümkün olmadığını ifade ettiği aşağıdaki beyitlerinde, cehennem ateşinin şiddetini ortaya koymak için ateşin bakırını eritmesini örnek göstererek cehennem de dağlar oraya devrilse onları eriteceğine dikkat çekmiştir. Böylece o, ateşin şiddetini ortaya koyarak muhataplarını cehennemden korkutmaya çalışmıştır. Cehennemden kendini kurtarıp, takva yurdu olarak nitelediği cenneti elde edenler ile kendilerine uzun ömür verildiği halde Allah'ın merhametini kazanamayıp cehennemden azat olunamayanları mukayese ettiği beyitleri şöyledir [Serî']:

لَا رَاحَةَ فِيهَا وَلَا فَتْرَةَ هَيْهَاتَ لَا رَاحَةَ فِي النَّارِ
وَلَوْ جِبَالُ الْأَرْضِ تَهْوِي بِهَا ذَابَتْ كَذَوْبِ الْقَطْرِ فِي النَّارِ
طَوْبِي لِمَنْ فَازَ بِدَارِ التُّعَى وَمَ يَكُنْ مِنْ حَصْبِ النَّارِ
وَوَيْلٌ مَنْ عَمَرَ دَهْرًا وَمَ يُرْحَمُ وَمَ يُعْتَقُ مِنْ النَّارِ⁸⁷

⁸⁶ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 102.

⁸⁷ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 102-103.

Orada ne rahatlık vardır ne de sakinlik. Heyhat! Cehennemde hiçbir rahat yok.

Yeryüzünü oraya devrilse dağları, ateşte erimiş bakır gibi erir.

Ne mutlu! Takva yurdunu kazanana ve cehennem yakıtından olmayana.

Yazıklar olsun! Uzun bir zaman ömür verildiği halde merhamet edilmeyene ve cehennemden azat olunmayana.

2.7. İbadete Teşvik Etme

Kul ile Rabbi arasındaki bağı tezahürü olan ibadet, inanan insanın manevî olarak huzur ve mutluluk kaynağıdır. el-İlbîrî, birtakım şiirleriyle insanları ibadete teşvik ederek onları, yaratılış amaçları doğrultusunda salih ameller işlemeye davet etmiştir. Gece namazı kılmaya ve Kur'ân okumaya çağırdığı aşağıdaki beyitlerde, kulun Cenâb-ı Allah'a münâcatı gibi bir saadet olmadığına işaret etmiştir. Allah'a yakınlığın şartının günahlara olan uzaklıktan geçtiğini ifade ettiği dizeleri şöyledir [Serî']:

وَقُمْ لَهُ وَاللَّيْلُ فِي جَنَّةِ مَنْ قَامَ لِلَّهِ
وَإِنَّهُ مِنَ الْوَحْيِ وَلَوْ آيَةً تُكْسَى بِهَا نُورًا مِنَ اللَّهِ
وَعَقِرَ الْوَجْهَ لَهُ سَاجِدًا فَعَزَّ وَجْهَ ذَلَّ لِلَّهِ
فَمَا نَعِيمٌ كَمُنَاجَاتِهِ لِقَانِتٍ يُخْلِصُ لِلَّهِ
وَابْعُدْ عَنِ الذَّنْبِ وَلَا تَاتِهِ فَبَعْدَهُ قُرْبٌ مِنَ اللَّهِ⁸⁸

Gecenin karanlığında O'nun için kalk, ne güzeldir Allah için kalkan.

Oku vahiyden bir ayet dahi olsa kaplanırsın onunla Allah'tan bir nurla.

O'na secde ederek bula yüzünü toza toprağa, şerefli oldu Allah için alçalan bir yüz.

Allah'a sadık olan bir âbidin O'na olan yakarışları gibi bir saadet yoktur.

Günahtan uzaklaş yaklaşma ona, ona olan uzaklık yakınlıktır Allah'a.

Muhatabını gece namazı kılmaya ve Kur'ân okumaya çağırdığı bu şiirinde Müzzemmil sûresinin ilk ayetlerine işarette bulunmuştur. Bu ayetler şunlardır: *“يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نَضَعُكُمُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا”* Ey

⁸⁸ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 75-76.

örtüsüne bürünen! Geceleyin -birazı dışında- namaza kalk! Gecenin yarısında bu vakti biraz öne veya biraz ileri de alabilirsin. Kur'ân'ı tane tane, hakkını vererek oku." (el-Müzzemmil, 73/1-4).

Allah'ı zikretmenin lezzetini dile getirdiği beyitlerde, kalbin ancak Allah'ın zikriyle tatmin olacağını şöyle ifade etmiştir [Serî']:

لَا شَيْءَ فِي الْأَفْوَاهِ أَحْلَى مِنَ التَّوْحِيدِ وَالتَّمَجِيدِ لِلَّهِ
وَلَا اطْمَأْنَانَ الْقَلْبَ إِلَّا لِمَنْ يَعْمُرُهُ بِالذِّكْرِ لِلَّهِ⁸⁹

Ağızlarda Allah'ı yüceltme ve tevhitte daha tatlı hiçbir şey yoktur.

Kalp ancak onu, Allah'ın zikriyle dolduran kimseye mutmain olur.

Dünya hayatını salih ameller işlemeye fırsat bilerek ahiret hayatı için kollarını sıvayıp ciddiyet ve gayret içinde çalışanla; gaflet içinde oyun ve eğlencelerle vakit geçirmekle ahirette kendine fayda sağlayacak amelleri erteleyip geciktiren kişiyi kıyaslayarak aralarındaki farka dikkat çektiği beyitlerde, dua etmede azimli olduğunda kulun geri çevrilmeyip isteğine ulaşacağını şöyle dile getirmiştir [Kâmil]:

شَتَّانَ بَيْنَ مُشْتَمِرٍ لِمَعَادِهِ أَبَدًا وَآخِرُ لَا يَرَأَى مُسَوِّفًا
إِنِّي دَعَوْتُكَ مُلْحِمًا لِتُجِيرَنِي مِمَّا أَخَافُ فَلَا تُرَدُّ الْمُلْحِمَ⁹⁰

Devamlı olarak ahireti için canla başla uğraşanla hâlâ erteleyen arasında ne kadar fark var.

Israrla korktuğum şeyden beni kurtarman için dua ettim sana. Zira geri çevrilmez azimli olan.

Kişinin Rabbini tanıyıp bildiği zaman, fakirliğin ona bir zarar vermeyeceğini ifade ederek başladığı aşağıdaki beyitlerde, Allah'ın emir ve yasaklarına söz ve fiil olarak riayet edildiği takdirde kulun kazançlı çıkacağını vurgulamıştır. Allah'ın mutî kullarına hazırlamış olduğu nimetleri hatırlatarak onun itaat sınırlarında kalmaya çağırdığı dizeleri şöyledir [Vâfir]:

⁸⁹ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 78.

⁹⁰ el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 52.

وَلَيْسَ يَضُرُّكَ الْإِقْتَارُ شَيْئًا إِذَا مَا أَنْتَ رَبَّنَا قَدْ عَرَفْنَا
فَمَاذَا عِنْدَهُ لَكَ مِنْ جَمِيلٍ إِذَا بِفِنَاءٍ طَاعَتِهِ أَمَّخْنَا
فَقَابِلًا بِالْقَبُولِ صَحِيحٍ نُصْحِي فَإِنْ أَعْرَضْتَ عَنْهُ فَقَدْ حَسْبُنَا
وَأِنْ رَاعَيْتَهُ قَوْلًا وَفِعْلًا وَتَاخَّرْتَ الْإِلَهَ بِهِ رَجَحْنَا⁹¹

Sen Rabbini bildiğin zaman fakirlik vermez sana bir zarar.

Kaldığın zaman onun itaat sahasında, sana ne güzel şeyler vardır katında.

Nasihatimin doğruluğunu hüsnü kabul ile karşıla, kaybedersen ondan yüz çevirirsen.

Ona söz ve fiil bakımından riayet eder ve Allah'a onunla muamele edersen kazanırsın.

Sonuç

Ebû İshâk el-İlbîrî'nin hayatının büyük kısmını geçirdiği Mülûkü't-tavâif dönemi, Endülüs'te zühd şiirinin gelişip yaygınlaşması açısından şaire uygun bir ortam oluşturmuştur. Zira bu dönemde Endülüs'te siyasî hayatta yaşanan yönetim boşluğu ve kaos, sosyal durumların giderek kötüleşmesine yol açmıştır. Toplum hayatında ortaya çıkan ve giderek yaygınlık kazanan eğlence meclisleri, şarkı, dans, zevküsefa, lüks hayata özen ve ahlakî değerlerin yozlaşması gibi toplumun reddettiği alışkanlıklar sebebiyle birtakım insanlar zühd hayatı yaşamaya yönelmişlerdir. Bütün bu yaşanan olumsuzluklara karşı bir tepki olarak zühd şiiri, toplumun farklı tabakaları arasında yaygınlık kazanmıştır. Bunun sonucunda da sosyal ve kültürel hayatta zâhid şair ve ediplerin oluşturduğu şiiri ve nesriyle dinî bir edebiyat oluşmuştur.

Ebû İshâk el-İlbîrî, zühd temalı şiirlerinde dünya hayatının fâniliği üzerinde sıklıkla durarak onun aldatıcılığı hususunda muhataplarını uyarmış ve dünyaya bağlanmaya şiddetle karşı çıkmıştır. el-İlbîrî, bütün canlılar için kaçınılmaz bir son olan ölüm gerçeğini şiirlerinde nihâi bir karar olarak nitelemiş ve hitap ettiği kitleleri ölüm karşısında uyanık olmaya çağırmıştır. Şiirlerinde, işlemiş olduğu günahlardan duyduğu pişmanlığı

⁹¹ el-İlbîrî, *Dîvânü Ebî İshâk el-İlbîrî*, 28-29.

dile getirerek onların esaretinden kurtulmayı ve Allah tarafından başlanmayı ümit etmiştir. Ahiret hayatını ihtiva eden şiirlerinde cennet hayatından daha çok cehennem üzerinde durarak cehennemi ve ehlini en korkunç halleriyle tasvir etmiş ve insanları ondan korkutmaya çalışmıştır. Muhataplarını yaratılış amaçları doğrultusunda Allah'a kulluk etmeye teşvik ettiği şiirlerinde ise ibadette, ihlas ve samimiyete vurgu yapmıştır.

Çoğunlukla irşâd, öğüt ve hikmet içerikli bir niteliğe sahip olan zühd şiirinin muhtevasını; genel olarak fâni dünyanın ziynetlerini terk etme, salih amellerle Allah'a kulluk etmeye teşvik etme, önceki kavim ve milletlerden ibret alma, ölüm ve ahiret hayatı gibi konular oluşturmuştur. Ebû İshâk el-İlbîrî, söylemiş olduğu zühd temalı şiirleri ile hem dünya hayatının peşinde koşanlara dünyanın fâniliğini ve ahireti hatırlatmış hem de onları yaratılış gayeleri doğrultusunda Allah'a ibadet etmeye teşvik etmiştir. el-İlbîrî'nin şiirleri, yaşadıkları sıkıntılar ile gönülleri daralanlara bir ferahlık, dünyanın zevküsefasına dalanlar için de bir uyarıcı niteliğinde olmuştur.

Kaynakça

- Abdülazîm, Ali. *Dîvânü İbn Zeydûn ve resâiluhu*. Kahire: Nahdatu Mısır li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1957.
- Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmu'l-Mağribi'l-Arabî*. 6 Cilt. Fas: el-Matba'atu'l-Melekiyye, 1979.
- el-'Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*. thk. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed. 2 Cilt. Dîmaşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, 1421/2000.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Ceyhan, Semih. "Zühhd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/530-533. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- ed-Dabbî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Yahyâ b. 'Amîre. *Buğyetü'l-mültemis fi târihi ricâli ehli'l-Endelüs*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî. 2 Cilt. Kahire ve Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri ve Dâru'l-Kitâbi'l-Lübânî, 1989.
- ed-Dâye, Muhammed Rıdvân. *Fi'l-Edebi'l-Endelüsî*. Dîmaşk: Dâru'l-Fikr, 2000.
- Dayf, Şevkî. *Târihu'l-edebi'l-'Arabî -'asru'd-düvel ve'l-imârâti'l-Endelüs-*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1989.
- el-Fekkî, Mirğanî et-Tâhir Ahmed. Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şî'ruhû. Sudan: Câmîatu Ümmü Durmân el-İslâmiyye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ferrûh, Ömer. *Târihu'l-edebi'l-'Arabî -el-cüz'ü'r-râbi' el-edebü fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs-*. Kahire: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984.
- Gómez, Emilio Garsía. *Ma'a Şu'arâi'l-Endelüs ve'l-Mütenebbî*. Arapçaya çev. et-Tâhir Ahmed Mekkî, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2004.
- Gündüz, Muhammed Recai. Emevi Dönemi Zühhd Şairlerinden Ebu'l-Esved ed-Düelî ve Divanı. Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebî 'Abdillâh Yâkût. *Mu'cemu'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- el-Himyerî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh b. 'Abdilmün'im. *er-Ravzü'l-mî târ fi haberi'l-aktâr*. thk. İhsân 'Abbâs, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1984.

- el-Hüleyl, ‘Abdurrahmân b. Osman b. ‘Abdilazîz. Ebû İshâk el-İlbîrî Hayâtuhû ve Şi’ruhû. Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Su’ûd el-İslâmiyye, Külliyyetü'l-Lügati'l-Arabiyye, Yüksek Lisans Tezi, 1407/1987.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa’îd el-Endelüsî. *Cemheretü ensâbi'l-'Arab*. thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma’ârif, 1962.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Sa’îd el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Mûsâ b. Muhammed b. ‘Abdilmelik. *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*. thk. Şevkî Dayf. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma’ârif, 1955.
- İbnü'l-Ebbâr, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh el-Kudâî. *et-Tekmile li-kitâbi's-sıla*. thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma’ruf. 4 Cilt. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2011.
- el-İlbîrî, Ebû İshâk. *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî el-Endelüsî*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Suriye: Dâru'l-Fikr, 1991.
- Kacce, Muhammed Hasen. *Mahattât Endelüsiyye dirâsât fî't-târîh ve'l-edeb ve'l-fenni'l-Endelüsî*. Cidde: ed-Dâru's-Su’ûdiyye, 1985.
- el-Kâdî ‘ÿyâz, Ebü'l-Fazl ‘ÿyâz b. Mûsâ b. ‘ÿyâz el-Yahsubî. *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma’rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. Sa’îd Ahmed A’râb. 8 Cilt. Fas: Matba’atu Fudâle, 1983.
- Karaman. Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- el-Kaysî, Fâyiz ‘Abdunnebi Fellâh. *Edebü'r-resâil fi'l-Endelüs fi'l-karni'l-hâmisi'l-hicrî*. Amman: Dâru'l-Beşîr, 1989.
- en-Nîsâbü'rî, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd ‘Abdulbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, 1991.
- Parıldı, Metin. Ebu'l-'Atâhiye ve Şiiri. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Özkuyumcu, Nadir. “Tüçîb (Benî Tüçîb)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/457. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- es-Sa'îdî, Nâciye Nâhî Dahîlullâh. *ez-Zühd fi'ş-şî'ri'l-Endelüsî hattâ evâhiri'l-karnî's-sâlisi'l-hicrî*. Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, ts.
- Süveysî, Muhammed. "Ebû İshâk el-İlbîrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/170. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Tavîl, Meryem Kâsım. *Memleketü Ğirnâta fi 'ahdi Benî Zîrî el-Berber*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- et-Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevra. *el-Câmî 'u'-l-kebîr*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- el-Vâilî, 'Abdülhakîm. *Mevsû'atü şu'arâi'l-Endelüs*. Ürdün: Dâru Üsâme li'n-Neşr ve't-Tevzî', ts., 21.
- ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed 'Abdirrezzâk el-Hüseynî. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdülazîz Matar. 40 Cilt. Kuveyt: Matba'atu Hükûmeti'l-Kuveyt, 1994.
- ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'ruf. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *Esâsu'l-belâĝa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Lübnan: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1986.